

stelde overigens vast dat voortaan de procureurs-generaal toestemming moesten geven voor het oprichten van nieuwe verenigingen en voor alle vergaderingen (behalve voor 'besloten gezelschappen' of voor bijeenkomsten met 'een zuiver godsdienstig of artistiek karakter') waar meer dan twintig personen aanwezig zouden zijn.

Wat kon een politieke partij in die omstandigheden nog aan legale activiteit ontplooiën? Haar kaders en leden bijeenhouden, overigens in een tijds-perspectief waarvan niemand wist of en hoe nog praktische politieke arbeid mogelijk zou zijn. Op het beleid van de Communistische Partij Nederland en van de Revolutionair-Socialistische Arbeiderspartij komen wij nog terug. Van de overige partijen moet gezegd worden dat zij zich als zodanig niet tot illegale organisaties ontwikkelden, zij het dat binnen menige partij spoedig kernen tot stand kwamen waar algemene verzets-impulsen van uitgingen.

Het bijeenhouden der kaders vond, behalve in de SDAP, ook plaats in de Liberale Staatspartij, in mindere mate in de Vrijzinnig-Democratische Bond en, sterker weer, in de Anti-Revolutionaire Partij en in de Christelijk-Historische Unie; de voorzitter en politieke leider van de CHU, H. W. Tilanus, zond al begin juni een gestencild rondschrĳven¹ aan zijn kader waarin hij het besluit van koningin en kabinet om het land te verlaten, verdedigde en opriep om, waar men dit kon, in gesprek en levenshouding 'te doen gevoelen wat *Schrift, Kerk en Historie* voor ons in de realiteit van het leven betekenen'; een tweede rondschrĳven, eind juli verzonden, wekte op tot het houden van bijeenkomsten met twintig personen en eindigde met de woorden: 'Leve Nederland! Leve Oranje!'² Naar aanleiding van het eerste had Tilanus overigens van verscheiden kanten te horen gekregen: 'Daar word je straks voor opgehangen'; Verschuur, voorzitter van de Rooms-Katholieke Staatspartij, vond de tekst 'gewaagd'.³

Dat laatste mag men als aanwijzing zien dat in leidende kringen van de Rooms-Katholieke Staatspartij gemeend werd dat er tijdens de bezetting voor deze partij geen enkele taak meer weggelegd was. Wij nemen aan dat dit ook de opvatting was van het Episcopaat. Inderdaad werd het partijwerk praktisch geheel stilgelegd en het enige wat het bestuur deed, was de studie-commissie-Goseling weer in het leven roepen die in '36 o.m. beperking van het recht van vereniging en van de persvrijheid voorgesteld had.⁴ In welke

¹ Tekst in G. Puchinger: *Tilanus vertelde mij zijn leven* (1966), p. 184-87. ² Tekst: Doc II-151, a-2. ³ Getuige H. W. Tilanus, *Enq.*, dl. VII c, p. 647. ⁴ Goseling kon slechts tot begin oktober aan het werk deelnemen; hij werd toen, gelijk reeds vermeld, als Indisch gijzelaar weggevoerd.